

Zbigniew Hundert

Projekt organizacji i finansowania "Wojska JKM i Rzptej Zaporoskiego" z 1683 roku - przyczynek do badań nad funkcjonowaniem wojsk kozackich w strukturach sił zbrojnych Rzeczypospolitej w dobie wojny z Imperium Osmańskim 1683-1699

Saeculum Christianum : pismo historyczne 23, 317-324

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW HUNDERT
WNHiS UKSW, Warszawa

PROJEKT ORGANIZACJI I FINANSOWANIA „WOJSKA JKM I RZPTEJ ZAPOROSKIEGO” Z 1683 ROKU – PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD FUNKCJONOWANIEM WOJSK KOZACKICH W STRUKTURACH SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ W DOBIE WOJNY Z IMPERIUM OSMAŃSKIM 1683–1699

W dobie wojen z Imperium Osmańskim czasów panowania Jana III (1674–1696), w strukturach sił zbrojnych Rzeczypospolitej utrzymywano wojska kozackie, opłacane ze skarbu państwa. Niemal od momentu wstąpienia na tron, Jan III podejmował kroki na rzecz pozyskania Kozaczyzny (od 1674 r.), którą postrzegał jako przydatną siłę zbrojną do działań przeciw Wysokiej Porcji i jej lennikom. Ponadto polski władca widział w Mołojcach stanowego reprezentanta Ukrainy – i dzięki ich pozyskaniu liczył na trwałe podporządkowanie Rzeczypospolitej Prawobrzeża – a w dalszej kolejności utraconej na rzecz Moskwy Ukrainy Zadnieprskiej¹.

Stosunek Jana III do kwestii kozackiej, jeszcze w trakcie wojny tureckiej z lat 1672–1676, świetnie wyraża królewski projekt, przedstawiony na sejmie koronacyjnym w marcu 1676 r. Sobieski postulował wówczas: *Kozaków pod [Ostapim/Eustachym – przyp. Z. H.] Hoholem, Semenem [Korsuńcem – przyp. Z. H.] i innymi pułkownika[mi] życzyć mieć 4 tysiące, bo nad to, że ci ludzie ad defensionem w obsidjej nader są sprawni i potrzebni, ale też ich i ad solam famam et gloriam mieć należy, jako reprezentujących w osobach swych całą Ukrainę, już po tak wieloletnich rebeliach ad obsequium Reip[ubli]cae powróceni, tudzież i dla przykładu drugim, że nie tylko łaskawie przyjęci, ale też w służbę i komput wojsk Rzptej weszli. Na tych ludzi pogłównie żydowskie naznaczyć rozumiałbym, które przeszłych lat na tatarskie bywało obracane kozuchy [tzw. upominki tatarskie – przyp. Z. H.], uczynić zaś z nimi oraz należy i chleba, i żołdu, i barwy kapitulacją². Projekt ten szybko został przekuty w uchwałę normatywną, zawartą w sejmowym skrypcie *ad Archivum*. Zgodnie z literą tego zapisu*

¹ Т. Чухліб, *Україна та Польща під час правління короля Яна III Собеського: пошуки втраченого миру*, „Український Історичний Журнал”, 1/2002, s. 38–52; J. Wojtasik, „*Wojsko JKMc i Rzeczplitej zaporoskie*” w *dobie króla Jana III Sobieskiego*, w: *Od Żółkiewskiego i Kosinińskiego do Piłsudskiego i Petlury. Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVI do XX wieku*, red. J. Wojtasik, Warszawa 2000, s. 69–81; M.R. Drozdowski, *Jan III Sobieski wobec Ukrainy*, w: *Odsiecz wiedeńska*, red. T. Chynczewska-Hennel, Warszawa 2011, s. 77–86.

² *Sposób i porządek obrony Rzptej podczas wojny tureckiej (marzec 1676 r.)*, w: *Przyczynki do wojny 1676 r.*, oprac. J. Woliński, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2/1930, cz. 1, s. 145–146; por. J. Perdenia, *Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII – XVIII w.*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 15–16; J. Wojtasik, „*Wojsko JKMc i Rzeczplitej zaporoskie*”..., s. 70; М. Крикун, *Остан Гоголь – гетман козацтва Правобережної України*, w: idem, *Між війною та радою. Козацтво Правобережної України*

powołano wojsko zaporoskie JKM w sile 4000 pod hetmanem nakaźnym Hoholem, z zakontraktowaną, poprzez spisanie kapitulacji, starszyzną, z miesięcznym żołdem 6 zł na głowę – na co przeznaczono pogłównie żydowskie, oraz z suknem na barwę³. Dodatkowo, hetman Hohol oraz grupa starszyzny uzyskali na sejmie 1676 r. nobilitację do stanu szlacheckiego, co bez wątpienia miało na celu zespolenia ich ze wspólnotą obywatelską Rzeczypospolitej⁴.

Po zakończeniu wojny z Turcją w 1676 r., rada senatu zebrana 23 października zastanawiała się, co począć z wojskiem kozackim na służbie królewskiej. Ostatecznie uznano, że: *Kozaków Zaporoskich zdało się także w służbie zatrzymać nie tylko za ich aestus w obozach, ale ut representent dominium Rzptej w Ukrainie, wszakże ich do 4 tylko pułków reducendo, i konsystencję naznaczyć im w Polesiu*⁵. Tym sposobem Kozacy mieli zapewnić panowanie Rzeczypospolitej w części Prawobrzeża (Polesie na Kijowszczyźnie), która po wojnie z Turcją w 1676 r. (a dokładniej na mocy traktatu stambulskiego z 1678 r. i po rozgraniczeniu polsko-tureckim z 1680 r.⁶) nie została oddana Wysokiej Porcie. Sprawę pozostawienia Kozaków na Ukrainie, z wypłatą im należności oraz z pozwoleniem na zasiedlanie Kijowszczyzny, zawarto w konstytucji sejmu warszawskiego 1677 r.: *Konserwacja wojska zaporoskiego*⁷. Mimo tej uchwały, duża część Kozaków Hohola, jeszcze w 1677 r., przeszła na stronę Lewobrzeżnego hetmana Iwana Samojłowicza⁸. Niemniej w okresie pokoju 1677–1683, grupa Mołojców wciąż pozostawała na służbie Rzeczypospolitej – na zasadach najemnych, bądź tak jak Kozacy z Dymiru – na zasadach formacji obrony terytorialnej, opłacanej z podatków ziemskich województwa kijowskiego⁹. Przychylnie postępowanie władcy wobec Kozaczyzny, uosobione w konstytucji 1677 r., stwarzało dobrą podstawę do pozyskania Mołojców na potrzeby potencjalnej wojny z Portą¹⁰ – zwłaszcza, że w 1679 r. król wrócił do polityki antytureckiej.

в другій половині XVII та початку XVIII ст., Київ 2006, s. 319; Т. Чухліб, *Козаки та янчари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 рр.*, Київ 2010, s. 243.

³ Skrypt *ad Archivum koronny, Kraków 4 IV 1676*, w: *Materiały do dziejów wojny polsko tureckiej 1672–1676*, oprac. J. Woliński, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 16/1970, cz. 1, s. 280; por. *Relacja Dymitra Wiśniowieckiego z kampanii 1676*, oprac. J. Woliński, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2/1930, z. 2, s. 294; M. Wagner, *Wojna polsko-turecka w latach 1672–1676*, t. 2, Zabrze 2009, s. 212; М. Крикун, op. cit., s. 319; Т. Чухліб, *Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр.*, Київ 2009, s. 279.

⁴ Zob. Konstytucje sejmu 1676 r., w: *Volumina Legum* (dalej: VL), t. 5, oprac. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 202; М. Крикун, op. cit., s. 317; Т. Чухліб, *Козаки і монархи...*, s. 213.

⁵ *Senatus consilium, 23 X 1676*, w: *Materiały do dziejów...*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 16/1970, cz. 2, s. 252–253; J. Perdenia, op. cit., s. 16; J. Wojtasik, „*Wojsko JKMci i Rzczplitej zaporoskie*”..., s. 70; Т. Чухліб, *Козаки і монархи...*, s. 213; М. Крикун, op. cit., s. 320–321.

⁶ D. Kołodziejczyk, *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet kamieniecki 1672–1699*, Warszawa 1994, s. 86–102.

⁷ Konstytucje sejmu warszawskiego 1677 r., w: VL, t. 5, s. 224; J. Perdenia, op. cit., s. 17; J. Wojtasik, „*Wojsko JKMci i Rzczplitej zaporoskie*”..., s. 70; M.R. Drozdowski, op. cit., s. 79; Т. Чухліб, *Гетьмани Прабережної України в історії Центрально-Східної Європи*, Київ 2004, s. 129; idem, *Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр.*, Київ – Нью Йорк 2003, s. 213–214; idem, *Козаки та янчари...*, s. 244; М. Крикун, op. cit., s. 322.

⁸ Т. Чухліб, *Гетьмани Прабережної України...*, s. 130; idem, *Козаки і монархи...*, s. 214.

⁹ J. Perdenia, op. cit., s. 19. Więcej zob. P. Kroll, *Jan III Sobieski wobec Kozaczyzny w latach 1676–1683*, w: *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, red. D. Milewski, Warszawa 2016, s. 201–226.

¹⁰ Zdaniem Janusza Wojtasika, udział oddziałów kozackich w walkach z Turkami i Tatarami w latach 70. i początku 80. XVII w. [...] był zapowiedzią pomnożenia szeregów wojska kozackiego po przystąpieniu Rzeczypospolitej do koalicji antytureckiej w 1684 r.; zob. idem, *Kozacy w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej w wojnie z Turkami (1684–1699)*, „Rocznik Przemyski”, 43/2007, z. 1, s. 189.

W efekcie, przygotowania do kampanii wiedeńskiej 1683 r. – otwierające kolejną odsłonę polsko-tureckich zmagani militarnych, uwzględniły aspekt organizacji wojsk zaporoskich JKM.

W polskiej historiografii dominuje przekonanie, że na potrzeby kampanii wiedeńskiej – zgodnie z postanowieniami z kwietnia – maja 1683 r., wojsko zaporoskie najęte na służbę króla i Rzeczypospolitej składało się z trzech 400-osobowych pułków – po cztery chorągwie (sotnie) każdy, pod ogólną zwierzchnością Jakuba Mężyńskiego. Dowódcami poszczególnych pułków mieli być Semen Korsuniec, Jakub Worona i Kalina (Iwan Kilian)¹¹. Podstawą tych sądów jest dokument z krakowskiej Biblioteki XX Czartoryskich, który przedstawia ordynację płacy oraz ogólną strukturę wojska JKM zaporoskiego, które miało być zwerbowane w 1683 r.¹² Projekt ten, według ustaleń Tarasa Czuchłiba, został opracowany w Warszawie 11 maja 1683 r. Z taką też datą, wspomniany historyk wydał go drukiem w ukraińskim przekładzie¹³. Wbrew części polskich badaczy, nie był to jedyny projekt werbunku Mołojców na służbę królewską w 1683 r. W warszawskim Archiwum Głównym Akt Dawnych zachowany jest inny dokument, który w analogiczny sposób przedstawia ordynację płacy i strukturę wojsk kozackich JKM. Zgodnie z nim, kontyngent kozacki liczył już nie 1200, a 3000, oraz nie 3, a 7 pułków – i to pod dowództwem zupełnie innych pułkowników. Akt ten jest niedatowany, jednakże w lewym górnym rogu, inną ręką, dopisana została data roczna 1683 – aczkolwiek ze znakiem zapytania¹⁴. Polscy historycy, którzy znali i omawiali ten dokument, datowali go jednak na rok 1685¹⁵ – co w znacznej mierze wynikało z przeświadczenia, że dla czasów kampanii wiedeńskiej właściwym jest wspominany wyżej akt z Biblioteki XX Czartoryskich. Niedawno jednak, Marek Wagner, pracując na dokumentach z kancelarii hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego, wymienił dla 1685 r. zupełnie inny skład wojska zaporoskiego JKM – co wzmacnia tezę, że „warszawski” akt organizacji i płacy pułków kozackich musiał pochodzić z czasów kampanii wiedeńskiej¹⁶. Takie stanowisko przyjęto także w historiografii ukraińskiej – na podstawie ustaleń Tarasa Czuchłiba, uwzględniających zapisy „Gazette de France” (tam była mowa o 3000 Kozakach najętych na służbę JKM w 1683 r.) oraz aspekt wydatków papieskich¹⁷. Zresztą, komput kozacki w wysokości 1200 Mołojców nie uwzględniał dotacji papieża – ten liczący 3000 już natomiast tak. Subsydia płynące ze Stolicy Apostolskiej mogły być zatem kluczowe, by „wojsko JKM i Rzptej zaporoskie” na potrzeby kampanii wiedeńskiej formować w sile nie 1200, a 3000 ludzi.

Potwierdzeniem dla datacji interesującego nas dokumentu, którą Taras Czuchlib sprecyzował na czerwiec 1683 r., jest przypadek jednego z wymienianych w kompucie pułkowników

¹¹ J. Wimmer, *Wiedeń 1683. Dzieje kampanii i bitwy*, Warszawa 1983, s. 165; J. Perdenia, op. cit., s. 22; J. Wojtasik, „*Wojsko JKMci i Rzeczplitej zaporoskie*”..., s. 71; M.R. Drozdowski, op. cit., s. 81.

¹² *Ordynacja Płace Wojsku Zaporoskiemu, którego ma być no. 1200 pod trzema pułkami, a w każdym pułku ma być chorągwi cztery*, brak miejsca i daty wystawienia, Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie, rkps 2679, s. 121–122.

¹³ Т. Чухліб, *Відень 1683. Україна – Русь у битві за «золоте яблуко Європи»*, Київ 2013, s. 65–67, 363–366.

¹⁴ *Ordynacja Płacy Wojsku Zaporoskiemu Sumptem Ojca Św. Innocenzusza XI in Subsidiu Koronie Polskiej przeciwko Nieprzyjacielowi Krzyża Św. zaciągniętego*, brak miejsca i daty wystawienia, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Zamoyskich (dalej: AZ), sygn. 3112, s. 496–498.

¹⁵ J. Wojtasik, „*Wojsko JKMci i Rzeczplitej zaporoskie*”..., s. 73–74; M.R. Drozdowski, op. cit., s. 83, 85.

¹⁶ M. Wagner, „*Sprawy kozackie*” w *rachunkach hetmana wielkiego Stanisława Jabłonowskiego w latach 1685–1689*, w: *Patrimonium: Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи*, red. W. Michajłowski, J. Stolicki, t. 1, Kijów – Kraków 2015, s. 333.

¹⁷ Т. Чухліб, *Відень 1683*..., s. 68–70; idem, *Козаки та янчари*..., s. 247–248; idem, *Україна та Польща*..., s. 45; idem, *Козаки і монархи*..., s. 325.

kozackich – a mianowicie Bułaja (Maksymilana Bułyha), stojącego na czele 400-osobowego pułku. Zgodnie z rozkazem hetmana wielkiego koronnego Stanisława J. Jabłonowskiego z lipca 1683 r., Bułaj miał zebrać swój pułk w Owruczu, a następnie stawić się z nim we Lwowie do dnia 15 sierpnia¹⁸. Zależność ta potwierdza, że omawiany projekt komputu wojska zaporoskiego JKM musiał powstać jeszcze w 1683 r. – i to przed miesiącem lipcem.

Warto dodać, że ostatecznie na służbie Rzeczypospolitej w czasie kampanii wiedeńskiej znalazło się 12 pułków kozackich w sile 3700 ludzi pod dowództwem hetmana nakaźnego Stefana Kunickiego. W grudniu 1683 r. dostały one dotację z nadwornego skarbu królewskiego – i co ważne, wśród nich znajdowały się pułki uwzględnione zarówno w jednym, jak i drugim projekcie wojska zaporoskiego JKM z 1683 r. – tj. Semena Korsuńca, Worony, Zielenieckiego, Iskrzyckiego, Bułyha, Bulukbaszy i Staweckiego¹⁹. Dzięki temu możemy stwierdzić ostatecznie, że akt z warszawskiego AGAD bez wątpienia dotyczy 1683 r. Nie jest przy tym jednak wersją ostateczną.

Projekt powołania wojsk zaporoskich JKM z czerwca 1683 r. wymieniał imiennie sześciu z siedmiu pułkowników (jedno miejsce było nieobsadzone) oraz liczebność dowodzonych przez nich pułków. Wymieniał ponadto liczbę etatów niższej rangą starszyny, wielkość ich kwartalnego oraz rocznego żołdu – do tego ilustrował, ile łokci (i jakiej równowartości) tkanin przewidywano wydać na umundurowanie dla przedstawicieli poszczególnych stopni, a także ile środków przeznaczano na ich wykonanie. W ten sposób projekt komputu był ogólnym kosztorysem utrzymania wojsk zaporoskich JKM, zgodnie z zaproponowaną ilością etatów, którą można wyrazić przy pomocy tabeli:

Ranga	Liczba	Roczny żoład	Roczna równowartość materiałów na umundurowanie i koszty jego wykonania
Pułkownicy	7	4200 zł	1554 zł
Assawułowie pułkowi	7	2100 zł	525 zł
Pisarz generalny	1	300 zł	75 zł
Sędzia generalny wojskowy	1	300 zł	75 zł
Pisarze pułkowi	6	576 zł	180 zł
Setnicy	23	5520 zł	1725 zł
Chorażowie pułkowi	7	840 zł	210 zł
Chorażowie setniczy	23	2070 zł	690 zł
Assawułowie setniczy	23	2070 zł	506 zł
Dzięsiętnicy (atamani koronni)	291	26 190 zł	6402 zł

¹⁸ Rozkaz S.J. Jabłonowskiego, Lwów 16 VII 1683, w: *Архив Юго Западной Россіи, издаваемій временнойкомиссією для розбору древних актов*, cz. 3, t. 2, Київ 1868, s. 39–40; por. T. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 72.

¹⁹ J. Wimmer, op. cit., s. 230, przyp. 79; T. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 74. O Kunickim i jego wyprawie w 1683 r. zob. np. J. Wimmer, op. cit., s. 409–415; J. Perdenia, op. cit., s. 22–24; J. Wojtasik, „*Wojsko JKMcі i Rzeczplitej zaporoskiej*”..., s. 71–72; M. Wagner, *Stefan Kunicki – hetman kozacki na Prawobrzeżu 1683–1684*, w: idem, „*W cieniu szukamy jasności i chwały*”. *Studia z dziejów panowania Jana III Sobieskiego (1684–1696)*, Siedlce 2002, s. 68–75; M.R. Drozdowski, op. cit., s. 82–83; T. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 214–233; idem, *Україна та Польща...*, s. 43; idem, *Гетьмани і монархи...*, s. 234–235; idem, *Гетьмани Праберезної України...*, s. 177–187; idem, *Козаки і монархи...*, s. 334–352; idem, *Зимовий похід 1683/1684 рр. українського козацтва проти Османів до причорноморського Степу*, w: *Надчорномор'я у ІХ ст. до н.е. – на початку ХІХ ст.: студії з історії та археології*, Київ 2007, s. 163–180.

Ranga	Liczba	Roczny żołd	Roczna równowartość materiałów na umundurowanie i koszty jego wykonania
Szeregowi Kozacy (Mołojcy)	2611	156 660 zł	54 831 zł
Razem:	3000	200 826 zł	66 773 zł

Źródło: AGAD, AZ, sygn. 3112, s. 496–498.

Dzięki temu zestawieniu, możemy wymienić liczbę poszczególnych przedstawicieli korpusu dowódczego, jak również zidentyfikować pomniejsze związki taktyczne w ramach podstawowej formy organizacji siły zbrojnej Kozaków, jaką były pułki. Każdy z nich miał mieć swojego dowódcę wraz z zastępcą (assawułą pułkowym) i chorążym pułkowym. Wśród 7 pułków przewidywano zorganizować 23 sotnie (chorągwie/kompanie) na których czele stali setnicy. Ich zastępcami byli assawułowic setniczy. Ponadto, każda z sotni miała swoich chorążych. W ramach wszystkich 7 pułków miały występować jeszcze dziesiątki w liczbie 291. Starszyznę sił zaporoskich JKM przewidywano uzupełnić ponadto urzędnikami wojskowymi w osobach pisarza i sędziego dla całości kontyngentu oraz sześcioma pisarzami dla poszczególnych pułków. Tym sposobem przedstawiciele starszyny (do tych zaliczam też pełniących funkcje chorążych, jak również dziesiątników, odpowiadających w zasadzie dystynkcjom podoficerskim) zawierali się w liczbie 389 etatów, podczas gdy szeregowych Mołojców miało być 2611. Roczny koszt utrzymania wojsk zaporoskich JKM miał zawierać się w sumie 267 599 zł – którą, jak pamiętamy, w części powinny pokrywać subsydia papieskie. Warto dodać, że ogólna suma, jaką planowano wydać na wojsko kozackie JKM w 1683 r. znacznie przewyższała wartość środków, które Kozacy rzeczywiście otrzymali. Zgodnie z rachunkami sejmowymi z 1685 r., przedstawiającymi wydatki od czasu poprzedniego sejmu – czyli z 1683 r., wojsko zaporoskie JKM otrzymało 181 850 zł i 27 gr²⁰. Nie były to oczywiście duże sumy, zarówno ta przewidywana – jak i faktycznie otrzymana (z tym że za dłuższy okres służby niż rok), w porównaniu z wydatkami na poszczególne formacje wojska koronnego z tego czasu. Należy jednak przypomnieć, że w grudniu 1683 r. pułki kozackie otrzymały dodatkowo dotację ze skarbu nadwornego Jana III, co zapewne w istotny sposób reperowało ich budżet²¹.

Problem umiejscowienia Kozaczyzny w strukturach sił zbrojnych Rzeczypospolitej czasów Jana III oraz jej udziału w wojnach z Imperium Osmańskim posiada już bogatą literaturę, zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie²². Dotychczas jednak aspekt organizacji pułków kozackich na służbie polskiej w konfliktach z Turcją drugiej połowy wieku XVII, a zwłaszcza wojny w ramach Ligi Świętej (1684–1699), nie stanowił w polskiej historiografii przedmiotu głębszych rozważań. W związku z tym warto podać do druku omówiony powyżej projekt komputu wojska zaporoskiego JKM, by ułatwić doń dostęp i nakłonić do szerszej refleksji nad

²⁰ *Na wojsko zaporoskie z pieniędzy Rzptej i Ojca Św.* – wg rachunków sejmowych z 1685 r., AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. II, sygn. 68, k. 29. Warto dodać, że rachunki te przewidywały wydanie 264 zł dwóm pułkownikom kozackim, uwzględnionym w poprzednim projekcie, tj. Woronie i Semenowi. Rachunki, jako *komisarza od sukien*, uwzględniają też osobę Jakuba Mężyńskiego, opatrzonego tytułem miecznika wiskiego.

²¹ J. Wimmer, op. cit., s. 230, przyp. 79.

²² Zob. choćby powyższe przypisy.

problematyką organizacji pułków kozackich na służbie Rzeczypospolitej czasów Sobieskiego. Wprawdzie akt ten doczekał się już publikacji, z tym że w ukraińskim przekładzie – i jako aneks w opracowaniu monograficznym²³. Wydanie go w języku oryginału²⁴, tj. w polskim (ale z łacińskimi wtrętami) powiększy niechybnie grono jego odbiorców.

Mając na względzie powyższe uwagi, niniejszym podaje do druku projekt komputu kozackiego z 1683 r. Został on przygotowany zgodnie z powszechnie stosowanymi normami – z uwspółcześioną pisownią i interpunkcją. Opatrzony jest dodatkowo komentarzami, tam, gdzie były one nieodzowne.

[s. 496]

Ordynacja Placy Wojsku Zaporoskiemu Sumptem Ojca Św. Innocencjusza XI²⁵ in Subsidiu Korony Polskiej przeciwko Nieprzyjacielowi Krzyża Św. zaciągniętego

[Kraków, czerwiec 1683]

Oryginał: AGAD, AZ, sygn. 3112, s. 496–498

A naprzód:

Pułk	pana Iskrzyckiego ²⁶	osób	no. 500
	pana Buluk Paszy ²⁷		no. 500
	pana Bułaja ²⁸		no. 400
	pana Andrzeja Zielenieckiego ²⁹		no. 400

²³ Т. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 367–370. Na s. 403–406 autor zamieszcza, jako ilustracje, fotokopie wszystkich kart dokumentu.

²⁴ Już po przygotowaniu niniejszej edycji, omawiany akt – choć bez komentarzy – opublikował Marek Wagner; zob. *Źródła do dziejów wojny polsko-tureckiej w latach 1683–1699*, oprac. M. Wagner, Oświęcim 2016, s. 23–24.

²⁵ Innocenty XI, wł. Benedetto Odelschalci (1611–1689), papież w latach 1676–1689.

²⁶ Bazyli (Wasył) Iskrzycki (ur. ok. 1640). Dowódca większego zgrupowania Kozaków Prawobrzeżnych i Sizczowców już w 1677 r. (sformowano ich wówczas z inspiracji i za zgodą Jana III, następnie wysłano na Zakarpacie w celu wsparcia antyhabsburskiego powstania na Węgrzech). Dworzanin królewski oraz aktywny uczestnik wojny polsko-tureckiej 1683–1699 po stronie Rzeczypospolitej; więcej zob. Т. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 283–287.

²⁷ Buluk pasza/Bulukbasza, termin z języka tureckiego (*bölök basza*) oznaczający dowódcę wojskowego, często stosowany w latach 70. i 80. XVII w. wobec pułkowników kozackich. Jednym z dowódców określanych tym terminem był Krzysztof Buluk Basza, rotmistrz nadwornych semenów Jana III; zob. M. Wagner, *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 1, Oświęcim 2013, s. 160, hasło: *Krzysztof Buluk Basza*. Pułkownikiem kozackim Buluk Paszą z lat 80. XVII w., jak podejrzewa Т. Чухліб, mógł być Fiodor (Fedor) Buluk Pasza (Bulukbasza), w połowie lat 70. XVII w. poplecznik Piotra Doroszenki; Т. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 69.

²⁸ Maksymilian (Maksym) Bułyha-Kurcewicz (przed 1625–1687). Nobilitowany do stanu szlacheckiego w 1659 r., prawdopodobnie w 1663 r. nakażony pułkownik humański. W marcu 1672 r. był posłem hetmana wojska zaporoskiego JKM Michała Chanenki do króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego; więcej zob. Т. Чухліб, *Відень 1683...*, s. 288–290.

²⁹ A. Zieleniecki, w 1671 r. pułkownik podolski z ramienia Piotra Doroszenki, od 1674 r. na służbie Rzeczypospolitej pod hetmanem nakażnym (od kwietnia 1675) Eustachym (Ostafim) Hoholem, w 1676 r. nobilitowany do stanu szlacheckiego, wymieniony wówczas w gronie pułkowników – razem z Semenem Korsuńcem i Mironem Lukiejczykiem; zob. Konstytucje sejmu 1676 r., w: VL, t. 5, s. 202; М. Крикун, op. cit., s. 317; Т. Чухліб, *Козаки і монархи...*, s. 213 idem, *Відень 1683...*, s. 69.

pana Kazimierza Staweckiego ³⁰	no. 400
pana Jana Dunina Rajeckiego ³¹	no. 400
pana	no. 400
Facit osób no. 3000.	

W którym to wojsku, jako się wyżej położyło, ma być pułkowników no. siedem. Każdemu z nich na kwartał po fl. 150 rachując, uczyni jednemu na rok fl. 600 wszystkim zaś fl. 4200. Tymże sukna holenderskiego po łokci no. II facit łokci no. 77 po fl. 12 – fl. 924. Tymże na futro lisie, krawca i potrzeby do sukien po fl. 90 – fl. 630.
Facit fl. 5754.

Assawułowie pułkowi

Tych ma być siedmiu. Każdemu z nich na kwartał po fl. 75 uczyni na rok każdemu fl. 300 a na wszystkich siedmiu – fl. 2100.
Tymże falendyszu każdemu na rok po łokci no. II facit łokci no. 77 po fl. 5 – fl. 385.
Tymże na potrzeby do sukien i krawca – fl. 140.
Facit fl. 2625

[s. 497]

Pisarz generalny jeden, któremu na kwartał po fl. 25 rachując, uczyni na rok – fl. 300.
Temuż na suknie falendyszu łokci no. II po fl. 5 – fl. 55.
Temuż na krawca i potrzeby do sukien – fl. 20.
Facit fl. 375.

Sędzia generalny wojskowy, któremu na rok przychodzi tak wiele jako i pisarzowi
fl. 375.

Pisarzów pułkowych sześć

Każdemu z nich na kwartał po fl. 24 rachując uczyni na rok jednemu fl. 96, a na wszystkich – fl. 576.
Tymże paklaku na każdego po łokci no. 12 uczyni łokci no. 72 po fl. 2 – fl. 144.
Tymże na krawca i potrzeby do sukien po fl. 6 – fl. 36.
Facit fl. 756.

Setników dwudziestu trzech

Każdemu z nich na kwartał po fl. 60 rachując przychodzi na jednego na rok fl. 240, a na wszystkich no. 23 – fl. 5520.
Tymże falendyszu po łokci no. II uczyni łokci no. 253 po fl. 5 – fl. 1265.
Tymże na krawca i potrzeby fl. 20 – fl. 460.
Facit fl. 7245.

³⁰ Т. Чухліб, *Відень 1683...*, passim konsekwentnie nazywa go Staneckim. Bliższych informacji na jego temat brak.

³¹ Bliżej nierozpoznany. W tym czasie, jako kapitan JKM i dowódca kompanii regimentu pieszego Michała Warszyckiego w kompuście koronnym, został odnotowany Jan Wojciech Rajecki. Czy jest on tożsamy z osobą pułkownika kozackiego – nie wiemy; M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, s. 233, hasło: *Rajecki Jan Wojciech*.

Chorążych pułkowych siedmiu

Każdemu z nich na kwartał fl. 30 co jednemu na rok uczyni fl. 120, a na wszystkich no. 7 – fl. 840.

Tymże na suknie paklaku po łokci no. 12 uczyni łokci no. 84 po fl. 2 – fl. 168.

Tymże na krawca i potrzeby po fl. 6 – k. 42.

Facit fl. 1050

Chorążych setniczych dwudziestu trzech

Każdemu z nich na kwartał po fl. 22/15³² uczyni jednemu na rok fl. 90, a na wszystkich – fl. 2070. [s. 498]

Tymże na suknie paklaku po łokci no. 12 facit łokci no. 276 po fl. 2 – fl. 552.

Tymże na krawca i potrzeby do sukien po fl. 6 – fl. 138.

Facit fl. 2760.

Assawułów setniczych dwudziestu trzech

Każdemu na kwartał po fl. 22/15 rachując uczyni na jednego na rok fl. 90, a na wszystkich – fl. 2070.

Tymże na suknie paklaku po łokci 8 uczyni, łokci no. 184 po fl. 2 – fl. 368.

Tymże na krawca i potrzeby do sukien po fl. 6 – fl. 138.

Facit fl. 2576.

Atamanów koronnych alias dziesiętników

no. 29I

Każdemu z nich na kwartał po fl. 22/15 uczyni na jednego na rok fl. 90, a na wszystkich – fl. 26 190.

Tymże paklaku na suknie po łokci 8 facit łokci no. 2328 po fl. 2 – fl. 4656.

Tymże na krawca i potrzeby po fl. 6 – fl. 1746.

Facit fl. 32 592

Mołojców służyłych no. 26II.

Każdemu z nich na kwartał po fl. 15 rachując uczyni jednemu na rok fl. 60, a na wszystkich – fl. 156 660.

Tymże paklaku na suknie po łokci no. 8 uczyni łokci no. 20 888 po fl. 2 – fl. 41 776.

Tymże na krawca i potrzeby po fl. 5 – fl. 13 055.

Facit fl. 211 491

Summa zaś summarum mu supra specificato na Starszyznę i Mołojców efficit gotowemi pieniędzami fl. 217 251.

Videlicet suknam

fl. 50 348.

Facit

fl. 267 599.

³² 22 zł i 15 gr, czyli 22,5 zł (ówczesny floren/złoty polski liczył 30 groszy polskich).